

A Varjú-tanya

*Fájdalommal tudatjuk, hogy Varjú Ákos, a pityer-tanyai Varjú fivérek közül az utolsó, a Hazafias Népfront nyugdíjasa meghalt. Búcsúztatása 1983. május 4-én, szerdán, délután 14 órakor lesz a rákoskeresztúri temetőben – A gyászoló család.
(Népszabadság, 1983. ápr. 3.)*

A Varjú-tanya hallatára van, aki Kós Károly Varjú nemzetségére asszociál, pedig a kettőnek semmi köze egymáshoz. Egyik Erdélyben élt, a másik – a tanyatulajdonos – pedig Sopron megye középső részén, a Rőjtök, Lövő és Csapod közötti Pityerpusztán. A megyének ezt a részét Cser-vidéknek nevezi a földrajzi irodalom. Egykor hatalmas erdő fedte a területet, amely csak a 18. századi irtások következtében vált településre alkalmassá. Földje kavicsos, homokos, az itt élők élete, mindennapja a kövek között folyt évtizedekig.

A Nagyatádi-féle földreform egyik nem titkolt célja olyan réteg megteremtése, mely a klérussal és a birtokos arisztokráciával együtt a rendszer szilárd támaszát alkotja. Ez a célját nagyjából el is érte, hiszen a földhözjuttatottak jórészt a vitézek, háborús veteránok és rokkantak közül kerültek ki. Ha azonban a földhözjuttatott nem ebbe a kategóriába tartozott, politikai megbízhatósága akkor is fontos feltétel volt.

A rendszer nem akart ráfizetni a földreformra, ezért a kisajátított földekért busás árat kért az új tulajdonosoktól. Ez a konjunktúrát követő években, évtizedekben súlyos szociális feszültségek okozója lett és gyakran került megyebizottságok üléseinek napirendjére. A dekonjunktúra idején az aszályos esztendőket követően egyre nehezebbé vált a juttatott földek árának folyamatos és rendszeres fizetése. A rendszer urai is tudták, hogy a nemfizetés mögött szociális okok húzódnak meg. Bár adtak visszafizetési kedvezményt, szövegeikben a nemfizetést kommunista agitátorok bujtogatásával hozták összefüggésbe, akik szerintük a földhözjuttatottak közé is befészkeltek magukat. Tény, hogy a földhözjuttatottak is polarizálódtak politikailag. Többségük a rendszer derékhadát alkotta, de akadtak köztük – és nem is kevesen – olyanok is, akik tevékenységükkel nem a fennálló rendszert segítették, hanem mindent elkövettek annak aláásására, megdöntésére. Közjűk tartoztak a Varjú-tanya lakói is Pityerben.

Kik is voltak Varjúék, mi adott nekik erőt, hogy vállalják a kockázatot az üldözöttek mentéséért egy olyan korban, amikor életükkel, legjobb esetben súlyos börtönbüntetéssel fizethettek volna ezért. Ekkora áldozatot senki sem hozhat anyagiakért. Varjúkat sem az anyagi lehetőségek indították e feladatok vállalására, hanem az otthon közösen kialakított világnézetük. Mindebben nagy érdeme volt az apának, Varjú Józsefnek.

Ő volt a tanya tulajdonosa. Foglalkozására nézve jegyző volt, korábban Burgenlandban, Pátfalun, majd Budafokon működött. 1923-ban már mint nyugdíjas került Pityerbe. Újságban olvasta a hírt, hogy az Altruista Bank 25 holdas birtokot kínál 30 éves törlesztésre Pityerben, a hasonló nevű majortól északkeletre, Szolagyórtól északnyugatra. Amikor Pityerbe költöztek, már öt gyerekük volt: Pál, László, Ákos, Jolán és Sarolta. Szinte elviselhetetlen gondok nehezettek a költözködéssel Varjúkra, hiszen olyan mezőgazdasági területet vásároltak, amelyen eddig senki sem lakott. A tőlük keletre, ún. „Hegykői akol” mellett emelkedő, még ma is látható, kör alakú földvárban az őskorban lakott utoljára ember ezen a tájon.

Varjúék kezdetben egy tömésfalú, szalmával fedett fészkerben húzódtak meg gyerekeikkel, akiknek már ekkor magyarázta a gazdálkodóvá vált, volt jegyző apa és a volt tanítónő anya az élet dolgainak értelmét. Napjaik nehéz munkával teltek, mert azt akarták, hogy a vásárolt föld, amelyet egymást sűrűn váltogató urai Széchényi Manótól – a Széchényiek ún. Pál-ágának leszármazottjaitól – béreltek, egyszer véglegesen az övék legyen. Nyomorúságos volt ez a föld, elhanyagolt, kavicsos, bokros, bozotos. 150–200 évvel ezelőtt még erdő volt az egész környék, sűrű csererdő, melyen még a napfény sem hatolt át. Kevés más ennyi romantikával körülvevő vidéke van az országnak, mint ez, de főleg Lészár. A Varjú gyerekek erre

jártak iskolába Rőjtőkre. Nemcsak a környék romantikája foglalkoztatta fantáziájukat, hanem lakóinak nyomora, kisemmizettsége is. Korán megismerték a betyártörténeteket, legendákat, melyekben a betyárok tettek „igazságot” a szegények és gazdagok között, mindig az előbbiekre javára. A két világháború között itt lakók az igazságtévésnek e romantikus és múlt századi módjában már nem hittek és nem is hihettek.

A Varjú gyerekeket látóvá tette saját sorsuk. Csak megfeszített erővel, látástól vakulásig dolgozva emelkedhettek felül sorsuk nehézségein. A földek műveléséhez igaerőre lett volna szükség, de ezt csak lassan, nehezen sikerült előteremteniük. Keserves volt az élet a pityeri birtokon. Az elszigeteltség is növelte nehézségeiket, hiszen nemigen volt kitől segítséget kérniük.

A Varjú család a tanyarendszer északkeleti felén lakott, közvetlenül a rőjtői erdő mellett, melynek túoldalán a Sopron-veszprémi országot kanyargott. Ettől északkeletre erdős, cserjés tisztás, az ún. „bregenzi gyöp” feküdt. Az egykori birkalegelőt 1938–1940-től katonai repülőtérré alakították át. A térség északi csúcán állt a hangár, s a kifutópályák az országúttal párhuzamosan, délre húzódtak. 1942-től a magyar katonaságon kívül német alakulatok is megjelentek itt, és megindult a repülőtér kiépítése. A repülőgépek védelmét az erdőbe mélyen befutó utak látták el. A tanyák ezzel közel kerültek a német és a magyar katonasághoz.

Még egy körülményt szükséges megemlítenünk. A „gyöp” északi feléhez közel feküdt a terület névadója „Bregenz”-major. Ennek az 1940-es években már szinte teljesen elnéptelenedett, elhagyott gazdasági épületei előbb lengyei, majd román hadifoglyok taborává alakult át. A háború vége felé borzalmas történeteket hallhattunk az itt élő több ezer hadifogoly helyzetéről, akiknek sorait tifusz, kolera és más ragályos betegségek tizedelték meg. Több ezer katona fekszik itt jeltelen tömegsírbán. E veszélyes környezetben a Varjú-tanya a második világháború éveiben a tisztességes emberek találkozóhelye, az üldözöttek és a menedéket keresők mentevára lett.

Közben Pityerpuszta benépesült. Lakói a közeli és távoli falvakból verbuválódtak össze. Szabályos alföldies tanyatelepülések alakultak ki néhány év alatt kisebb-nagyobb udvarral, kerttel, házzal és gazdasági épületekkel. A lakók saját ház-, kert- és udvarszerkezetüket plántálták ide át, de a változó körülmények ezt egyénivé, sajátossá alakították. A tanyák 25–30 holdon feküdtek, s mivel az udvar a telek egyik sarkában állt, körülbelül másfél-két km-nyire – tehát elég távol – álltak a házak egymástól. Ennek tulajdonítható, hogy a lakók elszigetelődtek egymástól. A gyerekek Pusztacsaládra vagy Rőjtőkre jártak iskolába amikor ez az időjárás miatt egyáltalán lehetséges volt a hamar felázó, sáros, síkos utakon.

A gyerekeket a szülők korán ráfogták az olvasásra. Hosszú őszi és téli estéken petróleumlámpa pislákoló fényénél együtt olvasott és beszélgetett a család, amíg együtt volt. Később a fiúkat, elsősorban az 1908-ban született Pált elszólította az otthontól a kötelesség. Bajcsy-Zsilinszky Endre híve lett, de a többiek sem maradtak mentesek a politikától. Előbb a Kisgazdapárt baloldalához csatlakoztak, majd a Parasztpárthoz. Az ún. „faluposta”-mozgalom lelkes hívei és mozgatói. Az volt a céljuk, hogy valamiféle faluparlament alapjait rakják le, de a hatóságok betiltották lassan az egész országra kiterjedő mozgalmat. Nemcsak keresték, de meg is találták a kapcsolatot a környék baloldali embereivel, közöttük a fertőszentmiklósi Illiás Ferencel, akitől először hallottak alaposabban a kommunista parasztprogramjáról, terveiről. Illiás Ferenc a soproni evangélikus tanítóképzőben szerzett tanítói oklevelet az 1940-es évek elején. Később a csornai mezőgazdasági iskolában működött tanárként, míg a hatóságok rá nem jöttek politikai meggyőződésére. A Varjú testvérek és a Fertőszentmiklósról hazajáró Illiás között állandó kapcsolat alakult ki, míg a háború a családot szét nem zilálta.

A két legidősebb fiú: László és Pál, hamar kikerült a frontra. László 1938-ban kezdte tölteni tényleges katonai idejét, a Szent László gyalogezredben. Már itt szembekerült a regulával: a hadbíróóság büjtogatásért kéthónapi szigorított börtönre ítélte. Azzal búcsúzott családjától, ha módja lesz rá, átmegy a szovjet csapatokhoz. Erre nem nyílt alkalma, mert mindjárt az első ütközetben elesett. Pál valamivel „szerencsésebb” volt, súlyos sebesüléssel, de hazakerült a doni és a voronyezsi harcokból. A második frontra kerülése már nem volt ilyen „szerencsés”. Az ország felszabadításáért folyó, igen elkeseredett harcokban 1944 végén, vagy elején a Hajdú-Bihar megyei Földes faluban elesett. Az értelmes forradalmi hevületű fiú halála századparancsnokát, a kiváló költőt, Kónya Lajost is megihlette:

*Még holdas esték
mélyéből sokszor felmerül
szikár alakja, arca, hallom
okos szavát, egy forradalmon
töpreng, tündöklék – szemben ül*

*velem, hogy néha azt hiszem még,
rossz álom és csalóka emlék,
mit eddig róla hírül kaptam
s megjön majd egy fogolyvonattal.
Drága, bolond, bomlott remények! . . .*

Ugyancsak a háború – a vele felkavart embertelenség, a fasizmus áldozata lett a Varjúéknál gyakran időző erdélyi rokonfiú: a huszonnégy éves Juhász Zsigmond is, aki egy Hunyad megyei bányásztisztviselő fia volt, ő maga is bányász. Ő volt az első, aki nem hozott eszméket és tanításokat a tanyára, hanem már onnan kapott, a Varjú testvérektől. Mint kommunistaival a román vasgárdisták végeztek.

Szintén a háború áldozata lett a Varjúéknál gyakran megforduló Nyékhegyi Géza tartalékos főhadnagy is. Bajcsy-Zsilinszky embere volt, a faluposta lelkes híve. Rokonszenves alakja, elkötelezett forradalmár volta Főjét is megragadta egyik elbeszélésben.

1944 októberétől különösen nehéz napok következtek. A bregenzi fogolytáborban egyre elviselhetetlenebb lett a foglyok élete, és napirenden voltak a szökések az elviselhetetlen élet, a súlyos fizikai bánatmak miatt. A menekülők az erdő rengetegébe vetették magukat s remélték, hogy kikerülnek az erdőt-mezőt át-átfésülő csendőröket, katonákat, akik ezekben a hónapokban, napokban gyakori látogatók voltak a Varjú-tanyán. Ilyenkor a tanya lakóit sem kímélték, ütötték-verték őket. Varjúéknak szerencsés-jük volt, hogy az 1937-ben vásárolt birtok a tanyától északnyugatra feküdt a cserjés-erdős részben, és így a két terület összetartozását a hatalom emberei nem sejtették. Varjúék baloldali, sőt kommunista volta ismert volt falu- illetve környékszerte, különösen ahol ismerték őket, így elsősorban Csapodon és Pusztacsaládon. Így az sem volt meglepő, hogy az üldözöttek mentésében, bújtatásában élen jártak.

Nemcsak a Balfon ma is élő Koloszar Péter védenecit, a két szovjet katonát fogadta azokban a veszélyes időkben oltalmazó, bátor, emberséges gondoskodás a Varjú-tanyán, hanem több lengyel, francia foglyot is, különböző nemzetiségű antifasisztákat, kommunistákat és más üldözötteket, akik hosszabb-rövidebb ideig rejtőzködtek e halálos veszedelmektől terhes időkben a megszálló hitlerista csapatok által határolt erdei tanyán. E bátor és mindenképpen megörökítésre méltó tettel azonos értékű az a szellemi hatás, melyet a Varjú-fivérek 1928-tól a korabeli sajtóban is kifejtettek. A testvérek közül különösen Pál, Ákos és Jolán voltak politikus vénájúak. Az alacsony, törekeny testalkatú Pálban feszült a legnagyobb politikai ambíció. Az 1930-as évek közepén már a parasztság helyének és szerepének kérdései foglalkoztatják. Képviseleti-értelmiségi a parasztságot, teszi fel a kérdést és mindjárt meg is válaszolja: igen, de a parasztságot sem lehet kizárni saját érdekeinek képviseletéből.

Varjúéknak ugyan földbirtok-politikai célból tartalékolta földhöz sikerült jutniuk, de nem ingyen – mint ahogyan ezeket a földeket többnyire adták –, hanem ún. „örökváltás”-ként, tehát pénzért. Az örökváltás a vétel bizonyos fajtáját jelentette. A földek árát búzába, illetve rozsba számították át. Egy hold föld Pityerben, illetve a vele szomszédos Szolgyayörön 12 q búza árának felelt meg. A vételár teljes összegének 50, illetve 60%-át előre, készpénzben kellett kifizetniük, s csak a fennmaradó hátralékra kaptak 10 évi törlesztési kedvezményt. Bár az örökváltási földek árát a pénzügyminiszter 1930-ban felülvizsgáltatta, mérséklésre csak kevés helyen került sor, inkább a törlesztési időt emelték duplájára. Pityer ára még kedvezőnek is mondható, hiszen a csapodiak a falu határának északnyugati részén – Pityernél alig jobb helyen – ennél jóval többért, 18 q búzáért jutottak 1–1 hold földhöz, illetve legelőterülethez, pedig ezek a hercegség legsilányabb földjeit alkották. Varjúék saját bűriükön is érezhették a földárak térítésének nehézségeit és méghozzá ott, ahol a földek hozama alig haladta meg a vetőmag árát és a földek vételi díját. Érthető, ha Varjúék a legélesebben szembekerültek a Horthy-korszak parasztpolitikájával. A kommunista párt parasztpolitikája 1919-ben kompromittálódott, különben sem volt a pártnak módja azt az adott körülmények között kifejezni. Az 1930-as évek gazdasági válságának hatására egyre formálódott a Horthyékkel szemben álló ellenzéki parasztpolitika. A népi írók „Kert-Magyarországnak” gondolata ekkor érlelődött a radikális népi értelmiség írásaiban, melyet legkönyebben megismerhetett a széles közvélemény. Ez a parasztpolitika radikális földreformon alapult, de nem érintette volna a földek magántulajdonát. A kommunista párt parasztpolitikája ezzel szemben radikális földreformot hirdetett, a parasztság minden rétegének érintésével. A baloldali közvélemény a két álláspont között választhatott az 1930-as évek végén, az 1940-es évek elején. A párt kollektívizálási programja a távoli célok között szerepelt, ezért publikálástól mindaddig óvakodott, míg a felszabadulással közeli perspektívává nem vált. Viszont téma volt – méghozzá nem is akármilyen – a magyar mezőgazdaság súlyos helyzete és az ebből kivezető út. A legszélsőségesebb álláspontot a népi írók „radikális” csoportja képviselte, de ezek sem vetették fel a mezőgazdaság kollektívizálásának lehetőségét. Amikor a Varjú fivérek elkezdtek publikálni, a „vita” már javában folyt a különböző utak között. Az számukra sem volt egy pillanatig sem kétséges, hogy a földreform nélkül – méghozzá radikális földreform nélkül – a magyar mezőgazdaság problémái nem oldhatók meg.

A család háborút túlélő tagjai közül Ákos – a legfiatalabb Varjú-fiú – mint a Hazafias Népfrent Pest megyei Bizottságának munkatársa ment nyugdíjba –, a felszabadulás után egy-két évig parasztpárti képviselő volt. Mindenkor a haladás és a forradalmi erők, a munkásosztály oldalán állott, még ha olykor-olykor vitaközött is egy-egy kérdésben. A két nőtestvér közül már csak egyik él, Jolán, aki itt Budapesten lakik, a másik Balfon lakott és már meghalt.

Messze vezetne – bár csábító feladat lenne – a Varjú-testvérek politikai fejlődésének követése a kezdettől a kibontakozásig és ebben azoknak a mozzanatoknak az elemzése, amelyeket az őket közvetlenül körülvevő valóságból, Csapod, Pusztacsalád, Röjtök és Lövő viszonyaiból merítettek, illetve szűrték le. Kétségtelen, a Cser-vidék pattanásig feszült szociális viszonyai igen sokban segítettek az értőkben és látókban az elméleti tisztánlátást, a következetes magatartást, melynek természetes következménye volt a humánus gondolkodás és tett, ha a körülmények ezt megkövetelték. S ilyen tetterre a háború idején sokszor volt szükség . . .

Katona Imre